

Introduktion

Skuld förknippar vi helst med vuxenvärldens svek, lögner och dubbelspel, medan barn är definitionsmässigt oskyldiga. Denna tankefigur dominerar i böcker, filmer, TV-serier – ja i alla berättande medier. Vuxna bär skuld till mycket: krig, rasföljelse, miljöförstöring, misshandel, missbruk. Om skuld tematiseras i dagens barnböcker ligger det därför närmast till hands att barn får reda ut något av allt det som vuxna ställt till med. Detta är givetvis en avspiegling av ett faktiskt maktförhållande där barn har begränsad möjlighet och myndighet att göra sig skyldiga – åtminstone i juridisk mening – till någonting över huvud taget.

Det går att invända att 1700-talets och 1800-talets religiösa och didaktiska barnlitteratur sannerligen inte tvekade att skuldbelägga barn trots att den tidens barn knappast hade mer att säga till om än barn idag. Men i synen på skuld skiljer sig den religiösa moraluppfattningen från den sekulära. I båda fallen förutsätts visserligen ett personligt ansvar (även av barn) för den egna moraliska utvecklingen, men om man tidigare ansåg att barn föds syndiga och onda är grundinställningen idag snarare att barn i grund och botten är goda vad man än gör (och vad de än gör!).

Ta två buspojkeexempel från olika tider: Wilhelm Buschs *Max och Moritz* (1865) och Astrid Lindgrens *Emil i Lönneberga* (1963, 1966, 1970). I båda fallen handlar det om berättelser ägnade att underhålla snarare än undervisa; skuldtemat är inte huvudsak. Ändå är skuldfrågan central. Buspojkena Max och Moritz känner inte någon som helst skuld för sina upptåg, och Emils hyss är aldrig avsedda att ställa till skada – de bara "blir". Men såväl Max och Moritz som Emil är skyldiga i omgivningens ögon och måste sona vad de gjort. Här sätts två tidstypiska sätt att se på barn och skuld mot varandra. Max och Moritz ställer med vett och vilja till med ofog, medan Emil aldrig har något ont uppsåt med sina hyss. Max och Moritz har alltså en moralisk skuld medan Emil är oskyldig i läsarens ögon. Det kommer därför inte som någon överraskning att Max och Moritz får plikta med sina liv för sina practical jokes – de mals till mjöl i en kvarn – medan Emil i trilogins sista avsnitt räddar drängen Alfreds liv. Samma överskottsenergi, fantasi, egensinne och goda vilja som i nio fall av tio leder till hyss, visar sig alltså vara av godo, eller som kapitelrubriken uttrycker det: "Lördagen 18 december. När Emil

gjorde en bravad så att hela Lönneberga jublade och alla hans hyss blev glömda och förlåtna" (142).

Det finns förstås något väldigt sympatiskt i att utgå från barns oskuld, att de alltid likt Emil vill väl, och att de har förmågan att agera därefter! Men hur många är som han? Emil växer upp och blir en mönstermedborgare, men hur? Är han bara naturligt god? Kan det också behövas barnböcker med karaktärer som gör fel? Misslyckas? Eller – ännu värre – *vill* fel?

I den här temanumret av *Barnboken – tidskrift för litteraturforskning* har vi samlat några artiklar om skuld i barnböcker, dels för att det, som redan antytts, varit ett viktigt inslag i äldre barnlitteratur, men dels också för att det tycks finnas ett förnyat intresse bland barnboks författare att ta itu med frågor om skuld och ansvar. Den "etiska vändningen" har kanske kommit till barnlitteraturen också.

I bidraget "Guilt, Empathy and the Ethical Potential of Children's Literature", visar Maria Nikolajeva hur skuld gestaltas i några moderna ungdomsböcker. Tabitha Suzumas *Forbiddan* handlar om förbjuden kärlek – incest – mellan syskonen Maya och Lochan. Nikolajeva frågar sig hur en läsare uppfattar huvudpersonernas skuldkänslor, och i vissa fall avsaknad av skuld? Vilka läsarter skrivs fram? Även Philip Pullmans *Northern Lights*-trilogi analyseras. Trots att skuld inte är ett huvudmotiv i verket visar det sig vara ett viktigt tema. Skuldproblematiken vrids och vänds på ett mycket sofistikerat sätt i Pullmans trilogi.

Elizabeth Braithwaites artikel fokuserar på en annan typ av skuldtexter: mer eller mindre dystopiska efter-katastrofen-berättelser. Det vill säga böcker som skildrar en värld efter ett kärnvapenkrig eller efter en global miljökollaps. Här handlar skuld mer om kollektiv skuld, ibland om den överlevandes skuldkänslor, men allra mest om sådan föräldraskuld som jag nämnde inledningsvis. Det är berättelser där de vuxna (och alla föregående generationer) är skyldiga, medan de oskyldiga unga, kan ropa med Hamlet: "Ur led är tiden. Ve, att jag är den som ska vrida den rätt igen". Undantaget är böcker som fokuserar på miljöförstöring snarare än krig och konflikter, som Saci Lloyds *The Carbon Diaries* (2009). I flera av de här böckerna visar Braithwaite att författarna pekar på att det finns en gemensam skuld och ett gemensamt ansvar över generationerna.

Dessa två artiklar är startpunkten för ett tema som kommer att hållas levande på *Barnbokens* webbsida. Vi välkomnar således fler artiklar på temat skuld!

Björn Sundmark